

OPEN ACCESS

Przeszłość Demograficzna Polski – Poland's Demographic Past 47 (2025): 161–89

ISSN (print): 0079-7189

ISSN (online): 2719-4345

DOI: 10.18276/pdp.2025.47-05

Justyna TrepaORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0575-4249>

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

email: justyna.trepa@student.up.krakow.pl

Urodzenia i akuszerki w wiejskiej parafii Biesiadki w latach 1840–1879*

Births and Midwives in the Rural Parish of Biesiadki, 1840–1879

Abstrakt

Celem artykułu jest przedstawienie dynamiki urodzeń w wiejskiej parafii Biesiadki w latach naznaczonych trzema epidemiami cholery oraz największą klęską głodu w Galicji. Głównym źródłem wykorzystanym w pracy były księgi metrykalne parafii Biesiadki z lat 1840–1879. Przeanalizowano roczne liczby urodzeń, ich sezonowość miesięczną, odstępy dniowe między narodzinami i chrztami, skalę urodzeń pozamałżeńskich oraz mnogich, dobór imion i kumów na chrzcie oraz częstotliwość odbioru porodów przez poszczególne akuszerki. Wykorzystano metodę agregatywną,

Abstract

The purpose of the article is to present changes in births in the rural parish of Biesiadki in the years marked by three cholera epidemics and the greatest famine in Galicia. The main source used in the work were the Liber Natorum of the Biesiadki parish from 1840–1879. The annual number of births, their monthly seasonality, day intervals between births and baptisms, the scale of extramarital and multiple births, the selection of names and godparents and the midwives' activity were analyzed. Statistical, comparative and case study methods were used. The research revealed that

* Artykuł powstał na podstawie pracy dyplomowej napisanej w 2024 roku pod kierunkiem dra Bartosza Drzewieckiego na kierunku Archiwistyka, zarządzanie dokumentacją, info-brokerstwo na Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

porównawczą oraz studium przypadku. Badania wykazały, że porody odbierały najczęściej lokalne wiejskie akuszerki.

births were usually delivered by local village midwives.

Słowa kluczowe

urodzenia, akuszerki, chłopstwo, epidemie cholery, wielki głód galicyjski, Biesiadki, Lewniowa, Żerków, Galicja, XIX wiek, demografia historyczna

Keywords

childbirth, midwives, peasantry, cholera epidemics, the great galician famine, Biesiadki, Lewniowa, Żerków, Galicia, 19th century, historical demography

Wprowadzenie

Demografia historyczna, ale też historia oddolna oraz historia kobiet stają się popularniejsze i coraz częściej są przedmiotem badań¹. Jednym z ważniejszych opracowań na temat ludności Galicji od drugiej połowy XIX do początku XX wieku i transformacji demograficznej jest praca Krzysztofa Zamorskiego z 1991 roku². Ostatnio ludnością chłopską Galicji w kontekście kryzysów żywnościowych zajął się Piotr Miodunka³. Nawet w literaturze nienaukowej coraz częściej pojawiają się teksty związane z tą tematyką, np. *Chłopki. Opowieść o naszych babkach* Joanny Kuciel-Frydryszak (2023), *Akuszerki* Sabiny Jakubowskiej (2022) oraz *Gimnastyka słowiańska* Katarzyny Uramek (2022) na temat kobiecego sportu o słowiańskich korzeniach. Chłopstwo, wcześniej pomijane w literaturze, staje się obecnie popularnym przedmiotem badań.

W społeczności lokalnej chłopci zajmowali najniższe miejsce w hierarchii, po dworze i księdzu. Stanowili grupę zamkniętą, nieskorą do zmiany swoich tradycji i światopoglądu⁴. Priorytetem chłopów pracujących na roli (a pracowali przeważnie długo – od świtu do zmroku), było wytworzenie i zgromadzenie

¹ Magdalena Wiśniewska, „Postmodernizm a archiwa społeczne”, *Archiwista Polski* 2, nr 70 (2013): 25–26; Małgorzata Stawiak-Ososińska, *Ponętna, uległa, akurata... Ideal i wizerunek kobiety polskiej pierwszej połowy XIX wieku (w świetle ówczesnych poradników)* (Impuls, 2010), 14.

² Krzysztof Zamorski, *Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.* (Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1991).

³ Piotr Miodunka, *Chłopi południowej Małopolski wobec kryzysów żywnościowych od XVII do połowy XIX wieku* (Universitas, 2024).

⁴ Ludwik Stomma, *Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.* (Instytut Wydawniczy PAX, 1986) 82, 145–46.

odpowiedniej ilości żywności⁵. Przy poczuciu bezradności wobec przewagi natury i głodu, siłę dawała im religia⁶. Rola kobiet w takiej społeczności sprowadzała się głównie do dbania o gospodarstwo i rodzinę. Dążono do tego, aby kobieta wyszła za mąż, gdyż staropanieństwo traktowano jako swojego rodzaju upośledzenie. Niekonsekwentnie starzy kawalerowie nie tracili społecznego szacunku o ile, jak pisał wywodzący się z galicyjskiej wsi Wierzchosławice Wincenty Witos, sami sobie nie gotowali ani nie doili krów. Mężatki żyły w cieniu swoich mężów, nie mając głosu w istotniejszych sprawach (choć zdarzały się wyjątki, kiedy to żony dominowały nad mężami), odizolowane od świata pod względem informacyjnym, mając do wykonania wiele prac. Były odpowiedzialne m.in. za przygotowywanie posiłków i racjonalne ich rozdysponowanie, pozyskanie odzieży, dbanie o żywy inwentarz, wychowanie dzieci, prace w polu, szycie, przędzenie lnu, skubanie pierza. Ostatnie dwie czynności były równocześnie okazją do przyjemniejszych zajęć, takich jak plotkowanie, śpiewy i opowiadanie baśni w gronie innych kobiet. Gospodynie mogły sprzedawać nadwyżkę żywności i tylko tak zdobytymi pieniędzmi mogły dysponować. Dzieci, którym przyszło urodzić się w rodzinach chłopskich, już przy porodzie razem z matką były narażone na złe warunki higieniczne. Dodatkowo matki, obciążone przez obowiązki, nie miały czasu na odpowiednią opiekę nad dziećmi. Kobiety w wieku rozrodczym dość często umierały w okresie okołoporodowym, a umieralność niemowląt stała się dość powszechna w społeczności. Dzieci już od około 3. roku życia były angażowane w drobne prace przy gospodarstwie, z wiekiem dostawały trudniejsze zadania, dlatego cieszone się z liczego potomstwa. Na rozrywkę zaś mogły liczyć na pastwiskach podczas wypasania zwierząt, co dziewczynki wykorzystywały np. na zabawę w wesele lub jarmark⁷.

Przedmiotem pracy jest rzymskokatolicka ludność wiejskiej parafii Biesiadki w latach 1840–1879, natomiast celem jest przedstawienie przeobrażeń w jednym z trzech podstawowych elementów ruchu naturalnego, jakim są urodzenia wśród ludności tej galicyjskiej parafii w dobie kryzysu żywnościowego w 1847 roku oraz podczas trzech epidemii cholery w latach 1849, 1855, 1873. W artykule podjęto

⁵ Mateusz Wyżga, „Spójność gromady chłopskiej u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej”, w *Wies polska na przestrzeni wieków*, red. Mirosław Kłuska t. 1 (Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi, 2024), 74; Wincenty Witos, *Moje wspomnienia* (Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1978), 32–33.

⁶ Witos, *Moje wspomnienia*, 35, 36; Wyżga, „Spójność”, 81; Tomasz Wiślicz, *Zarobić na duszne zbawienie: religijność chłopów małopolskich od połowy XVI do końca XVIII wieku* (Wydawnictwo Neriton, 2001), 201, 203.

⁷ Stawiak-Ososińska, *Ponętna, uległa, akurтна*, 47–53; Witos, *Moje wspomnienia*, 39, 61, 62, 81; Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej* (Wydawnictwo DiG, 2009), 408; Elwira Wilczyńska, „Dzieciństwo i dziecko w narracjach pamiętników chłopskich”, *Litteraria Copernicana* 3, nr 23 (2017): 41, <https://doi.org/10.12775/LC.2017.049>.

próbę odpowiedzi na następujące pytania badawcze: czy w badanych latach wśród ludności parafii Biesiadki klęska głodu oraz zarazy miały wpływ na liczbę urodzeń; czy częstym zjawiskiem były urodzenia pozamałżeńskie oraz mnogie; jak długo czekano z chrztem od porodu; jak dobierano chrzestnych; jaka była różnorodność imion nadawanych chrzczonym dzieciom; jaką skalę działalności miały poszczególne akuszerki; czy odbieranie porodów przez wykształcone akuszerki było częste oraz czy uzyskane wyniki różnią się od badań nad ludnością z innych rejonów. Za dolną granicę chronologiczną przyjęto rok 1840, kiedy parafia Biesiadki została odłączona od parafii w Porąbce Uszewskiej i z filialnej stała się samodzielną⁸. W pracy poruszono również wątek kobiet odbierających porody, czyli wiejskich akuserek. Natomiast wykorzystanie ksiąg metrykalnych, które nie pomijają żadnej płci, pozwoliło na przebadanie zjawisk demograficznych dotyczących kobiet i mężczyzn. W omawianych latach ludność parafii została dotknięta wspomnianymi epidemiami i klęską, społeczność ta doświadczyła również historycznych wydarzeń, takich jak rabacja galicyjska z 1846 roku oraz powolne przemiany po uwłaszczeniu chłopów w 1848 roku.

Sama parafia jeszcze w 1841 roku należała do dekanatu brzeskiego⁹, potem do dekanatu czchowskiego¹⁰, a te z kolei wchodziły w skład diecezji tarnowskiej. Do parafii należały trzy wsie – Biesiadki, Lewniowa oraz Żerków¹¹. W omawianych latach funkcję proboszcza w parafii sprawowali Wojciech Wojnarski¹², Andrzej Mirocha¹³, Franciszek S. Kostyali¹⁴ oraz Franciszek Karakulski¹⁵. Pierwszy kościół parafialny pw. św. Mateusza, powstały w Biesiadcach w 1199 roku, został zniszczony w 1657 roku przez Węgrów, nowy wybudowano w 1661 roku, wykorzystując materiały pozostałe ze starego. Kościół został odnowiony w 1876 roku¹⁶. W parafii funkcjonowała także szkoła parafialna¹⁷. Ponadto w Lewniowej istniała murowana kapliczka dworska, w której od roku 1857 mogły być również odprawiane msze z wyjątkiem uroczystych świąt i niedziel¹⁸.

⁸ *Schematismus Universi Vener. Cleri Dioeceseos Tarnoviensis* (Tarnów, 1875), 129.

⁹ *Schematismus*, 1841, 53.

¹⁰ *Schematismus*, 1844, 60.

¹¹ *Schematismus*, 1875, 129.

¹² *Schematismus*, 1840, 60.

¹³ *Schematismus*, 1853, 68.

¹⁴ *Schematismus*, 1877, 146.

¹⁵ Archiwum Parafii Lewniowa, *[Liber] Mortuorum pro pago Lewniowa*, t. 2, 37.

¹⁶ Józef E. Dutkiewicz, „Powiat Brzeski”, w *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. Józef Szablowski, t. 1 (Państwowy Instytut Sztuki, 1953), 73; *Schematismus*, 1877, 146.

¹⁷ *Schematismus*, 1852, 67–68.

¹⁸ *Schematismus*, 1859, 81; Feliks Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, red. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 5 (Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1884), 188–89.

Według administracyjnego podziału państwa, wsie parafialne Biesiadki i Żerków należały do dominium Uszew, Lewniowa sama stanowiła dominium, a wszystkie te jednostki do 1865 roku wchodziły w skład cyrkułu bocheńskiego¹⁹, potem (kiedy zlikwidowano cyrkuły²⁰) do powiatu brzeskiego²¹. Oskar Kolberg, wydzielając granice regionu tarnowskiego od strony zachodniej, wskazywał mniej więcej środek powiatu brzeskiego. W opracowaniu wydanym już po śmierci Kolberga wprowadzie wymienione zostają okolice omawianych miejscowości (Biesiadki, Tymowa, Porąbka Uszewska)²², jednak położenie na granicy tarnowskiego i krakowskiego mogło powodować mieszanie się zwyczajów.

Biesiadki i Żerków od średniowiecza były wsiami należącymi do biskupów krakowskich²³, choć w XIV wieku król Kazimierz Wielki, mylnie myśląc, że Biesiadki należą do kategorii włości rycerskich, zabrał wieś, po czym oddał w 1354 roku²⁴. W czasie zaborów w wyniku józefińskiej polityki, mającej na celu podporządkowanie Kościoła, wsie zostały odebrane biskupom i weszły w skład Funduszu Religijnego²⁵. Natomiast Lewniowa od średniowiecza należała do Wielogłowskich. Według *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego* z 1884 roku Lewniowa to „Wieś (...) w malowniczej okolicy pagórkowatej, (...) urzędu poczt. w Tymowy. (...) kasę pożyczk. gm. z kapit. 759 zł. Gleba jest urodzajna, a nadto wzorowo uprawiana. Teraz własność p. E. Homolacza, który ją przed kilkunastu laty nabył za 36000 zł. w. a., tworzy attynenecyą Gnojnika. Kuropatnicki powiada: tem osobliwa [wieś], że zamiast pól, (...) cała wieś pięknymi i równo strzyżonemi gęstemi szpalerami z grabiny jest osadzoną”²⁶. Z Mapy Statystycznej Galicji i Bukowiny z 1878 roku wynika, że na terenie parafii występowała gleba typu żytniego, a w samej Lewniowej działała również gorzelnia²⁷.

¹⁹ Archiwum Narodowe w Krakowie, Kataster galicyjski, sygn. 29/280/0/2.1/138; sygn. 29/280/0/2.1/329; sygn. 29/280/0/2.1/54.

²⁰ *Podziały administracyjne Galicji 1857–1910*, dostęp 24.05.2024, <https://storymaps.arcgis.com/collections/e669a93fdae473ca2bffa22fcae66b?item=3>.

²¹ Sulimierski, Chlebowski, Walewski, *Słownik*, t. 1 (1880), 222; Sulimierski, Chlebowski, Walewski, *Słownik*, t. 5 (1884), 188–189; Sulimierski, Chlebowski, Walewski, *Słownik*, t. 14 (1895), 780.

²² Oskar Kolberg, *Dziela wszystkie*, t. 48: *Tarnowskie–Rzeszowskie* (Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1967), V, VIII, 16, 319.

²³ Sulimierski, Chlebowski, Walewski, *Słownik*, t. 15, nr 1 (1900), 149; Sulimierski, Chlebowski, Walewski, *Słownik*, t. 14 (1895), 780; Sulimierski, Chlebowski, Walewski, *Słownik*, t. 15, nr 2 (1902), 725.

²⁴ Sulimierski, Chlebowski, Walewski, *Słownik*, t. 15, nr 1 (1900), 149.

²⁵ Tomasz Kargol, Krzysztof Ślusarek, Łukasz Jewuła, *Dwór, wieś i plebania w przestrzeni społecznej zachodniej Małopolski w latach 1772–1815* (Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica, 2015), 57, 151.

²⁶ Sulimierski, Chlebowski, Walewski, *Słownik*, t. 5 (1884), 188–89.

²⁷ *Mapa Statystyczna Galicji i Bukowiny*, dostęp 24.05.2024, <https://storymaps.arcgis.com/collections/e669a93fdae473ca2bffa22fcae66b?item=6>.

W Lewniowej przed rokiem 1846 oprócz kapliczki istniał dwór oraz park z posągami, których właścicielem był Mieczysław Skarżyński. Dwór i park zostały zniszczone w lutym 1846 roku²⁸, co wskazuje, że najprawdopodobniej i tę wieś objęła rabacja galicyjska.

Głównym źródłem wykorzystanym w pracy były księgi metrykalne parafii Biesiadki. W zaborze austriackim proboszczowie byli równocześnie urzędnikami stanu cywilnego, a zatem sporządzane przez nich księgi metrykalne miały moc prawną. Prowadzenie tych akt regulował patent cesarski z 20 lutego 1784 roku. Według prawa miały być tworzone trzy rodzaje ksiąg w języku łacińskim – ślubów, urodzonych oraz zmarłych, osobno dla każdej wsi wchodzącej w skład parafii²⁹. Formularz służący rejestracji urodzeń składał się z rubryk przeznaczonych na takie informacje, jak data urodzenia, numer domu, imię, płeć dziecka, czy było ono ślubne, imiona, nazwiska i wyznanie rodziców oraz imiona, nazwiska i zawody chrzestnych. W księdze małżeństw przewidziane były miejsca na wpisy dotyczące daty ślubu, numeru domu, imion, nazwisk, wieku, stanu cywilnego obojga nowożeńców (w przypadku pani młodej nie było rubryki na wpisanie jej numeru domu) oraz imion, nazwisk i zawodów świadków. Natomiast w księdze zgonów wymagano podania daty śmierci, numeru domu, imienia, nazwiska, wyznania, płci, wieku, choroby/przyczyny śmierci zmarłego. Wpisana przyczyna śmierci powinna bazować na opinii lekarza³⁰. Formularze z czasem poszerzono – przy rejestracji ślubów o numer domu pani młodej, a w pozostałych o datę pogrzebu i datę chrztu. W *Libri Baptisatorum* prowadzonych w parafii Biesiadki dodatkowo zapisywano osobę, która odbierała poród, w *Libri Mortuorum* informację o przyjęciu ostatniego sakramentu, a w *Libri Copulatorum* zgodę ojca/opiekuna prawnego na ślub małoletnich. Niemal wszystkich wpisów w omawianej parafii dokonywano, zgodnie z prawem, w języku łacińskim, choć zdarzały się sporadyczne zapisy w języku niemieckim (szczególnie w latach 70.). W księgach było również osiem luźnych karetek, z których wykorzystano te dotyczące wydarzeń demograficznych w j. polskim oraz j. łacińskim.

Informacje ze źródeł zgromadzono w bazach danych w formie elektronicznej z wykorzystaniem programu Microsoft Excel. Sporządzono trzy osobne arkusze dla chrztów, ślubów oraz zgonów. Dane przepisywano z oryginalnych, rękopiśmiennych ksiąg, zapisując polskie tłumaczenie oraz uwspółcześnione formy imion i nazwisk. W poszczególnych arkuszach rozpisano – dla urodzeń 41 kolumn,

²⁸ Sulimierski, Chlebowski, Walewski, *Słownik*, t. 3 (1882), 633–34.

²⁹ Bolesław Kumor, „Przepisy państwowe i kościelne dotyczące metryk kościelnych w zaborze austriackim (1800–1914)”, *Przeszłość Demograficzna Polski – Poland's Demographic Past* 7 (1975): 93–97.

³⁰ Kumor, „Przepisy państwowe i kościelne”, 94–95.

dla ślubów 34 kolumny i dla zgonów 32 kolumny. Elementami opisów rekordów, oprócz tych wynikających z ww. budowy metryk, były dodatkowo, we wszystkich arkuszach – liczba porządkowa, numer strony, miejscowość i uwagi. Natomiast dla części dotyczącej urodzeń – informacje o odstępie dniowym między porodem a chrztem, martwym urodzeniu, porodach bliźniaków, powiązaniach chrzestnych z rodzicami; dla części dotyczącej ślubów – dzień tygodnia, w którym zawarto ślub oraz dla części dotyczącej zgonów – po ilu dniach od śmierci odbywał się pogrzeb, czy zmarłe dziecko miało bliźniacze rodzeństwo, czy pochówek był darmowy. Do bazy nie wprowadzono danych o kapłanie udzielającym sakramentu ani informacji o przyjęciu ostatniego sakramentu.

Dla określenia wartości badawczej metryk zastosowano współczynnik Chrzta/Ślubów, który powinien wynosić ok. 5³¹. W parafii Biesiadki w latach 1840–1879 wynosił on 4,72, co mieści się we wskazanym poziomie. Dodatkowo wskaźnik maskulinizacji wśród urodzeń powinien wynosić 105, z ewentualnymi odchyleniami 103–109³². W badanej parafii dla całego okresu wskaźnik maskulinizacji wynosił 104, co pozwala stwierdzić, że LB jest wiarygodnym źródłem dla podanych lat. Ponadto uzyskane 2672 rekordy mieszczą się w przedziale zaufania³³. Wątpliwości budzi jednak wynik dla samych lat 50. oraz 70., kiedy wskaźnik wynosił kolejno 90,4 oraz 111,1. W przypadku lat 50. mogły nie zostać odnotowane wszystkie porody dzieci płci męskiej, z kolei w latach 70. płci żeńskiej.

Do określenia stanu liczebnego ludności parafii Biesiadki wykorzystano Schematyzmy Diecezji Tarnowskiej, wydane w badanych latach. Niestety nie udało się dotrzeć do wydań z lat 1840, 1842, 1846, 1847, 1849, 1854, 1879. Ponadto nie uznano wszystkich danych za rzetelne, gdyż w niektórych latach te same dane powtarzały się rokrocznie. Jedynie z 14 lat dane wydają się być wiarygodne, z których wynika, że liczebność parafii wahała się od 1243 osób (1848 r.) do 1691 (1878 r.), a średnio wynosiła 1520. W pracy przedstawiono również wskaźniki sezonowości urodzeń i poczęć (wykres 3), które uzyskano przez obliczenie średniej dziennej dla każdego miesiąca (liczba bezwzględna/liczba dni w miesiącu), następnie dodano wszystkie wyniki dla uzyskania średniej dziennej dla całego roku. Sumę wskaźników wszystkich miesięcy o wartości 1200 pomnożono przez średnią dzienną dla poszczególnych miesięcy oraz podzielono przez sumę średnich dziennych dla całego roku³⁴. W celu porównania wyników badań wykorzystano także

³¹ Mateusz Wyżga, *Parafia Raciborowice od XVI do końca XVIII wieku. Studium o społeczności lokalnej* (Księgarnia Akademicka, 2011), 179.

³² Irena Gieysztorowa, „Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 4 (1971): 591.

³³ Massimo L. Bacci, *Introduzione alla demografia* (Loescher Editore, 1999), 26.

³⁴ Kukło, *Demografia*, 162–63.

prace obejmujące obszary Małopolski, jednakże z XVII i XVIII w. – Mateusza Wyżgi dotyczącą ludności wiejskiej parafii Raciborowice³⁵, Konrada Kołodziejczyka na temat ludności miasta Kazimierza³⁶ oraz dane dotyczące XIX wieku z prac Małgorzaty Żmijewskiej o ludności górnośląskiej parafii tyskiej³⁷ i Piotra Rachwała o ludności lubelskiego³⁸. Użyto metody agregatywnej, jednej z dwóch podstawowych wykorzystywanych w badaniu ruchu naturalnego³⁹. Pozwoliło to na zbadanie rocznych liczb urodzeń, ich sezonowości miesięcznej, odstępów dniowych między narodzinami i chrztami, skali urodzeń pozamałżeńskich oraz mnogich, doboru imion i kumów na chrzcie oraz częstotliwości odbioru porodów przez poszczególne akuszerki. W celu wychwycenia zmian, sezonowość przedstawiono w przedziałach 10-letnich.

Liczby urodzeń, urodzenia według płci, sezonowość

Narodziny dzieci zapewniają naturalną ciągłość ludzkości. Dziecko wśród chrześcijan było uważane za dar Boga i znak błogosławieństwa⁴⁰. W społeczności chłopskiej pojawienie się dziecka podnosiło rangę małżonków, a dla kobiety było wypełnieniem jej obowiązków. Szczególnie wyczekiwano męskiego potomka, uważanego za bardziej wartościowego, który obejmie gospodarstwo i zapewni jego trwałość⁴¹. Analizy natężenia urodzeń jako jednego z podstawowych składników ruchu naturalnego ludności pozwalają odtworzyć przemiany demograficzne społeczeństwa⁴².

W parafii Biesiadki w latach 1840–1879 na świat przyszło 1327 dziewczynek i 1383 chłopców. W jednym przypadku nie odnotowano płci martwo urodzonego dziecka. W poszczególnych dekadach rodziło się więcej chłopców niż dziewczynek, oprócz lat 50., kiedy wskaźnik maskulinizacji wyniósł 90,4. Może to wynikać z zaniedbań w prowadzeniu LB⁴³. W parafii Biesiadki w latach 1840–1879 zapisano 2672 porodów. Urodziło się w sumie 2711 dzieci, z czego – według LB – 61 martwych.

³⁵ Wyżga, *Parafia Raciborowice*.

³⁶ Konrad Kołodziejczyk, „Ludność chrześcijańskiego Kazimierza pod Krakowem w XVIII wieku. Studium społeczno-demograficzne” (rozprawa doktorska, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 2021).

³⁷ Żmijewska, *Ludność parafii tyskiej*.

³⁸ Piotr Rachwał, *Ruch naturalny ludności rzymskokatolickiej w Lubelskiem w świetle rejestracji metrykalnej z lat 1582–1900* (Wydawnictwo KUL, 2019).

³⁹ Kukło, *Demografia*, 156.

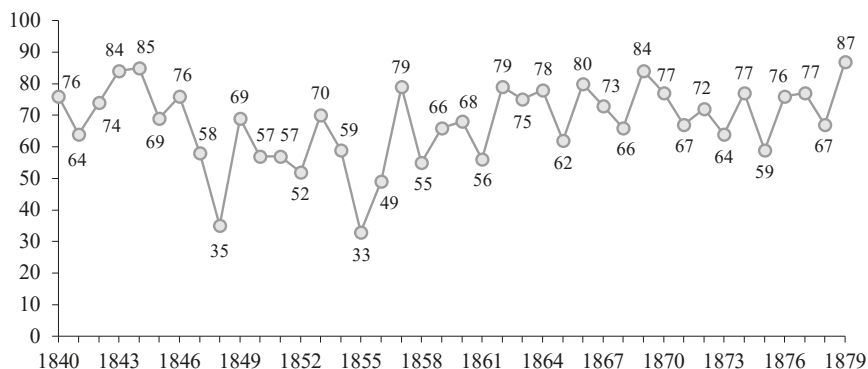
⁴⁰ Kukło, *Demografia*, 305.

⁴¹ Wilczyńska, *Dzieciństwo i dziecko*, 46–47.

⁴² Kukło, *Demografia*, 243.

⁴³ Żmijewska, *Ludność parafii tyskiej*, 121.

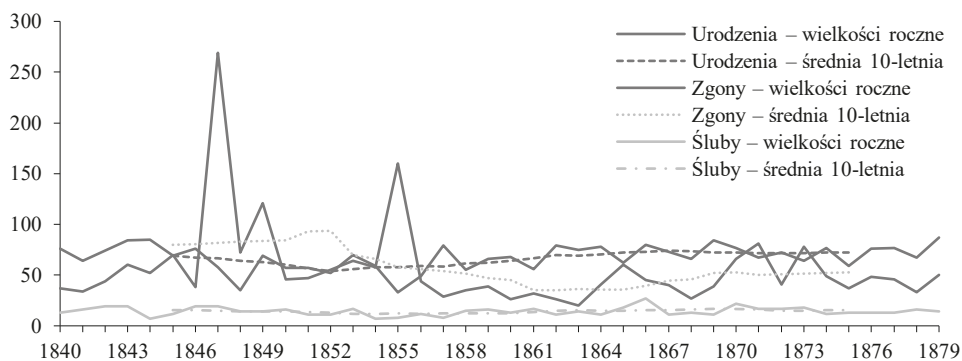
Wykres 1. Liczba urodzeń (żywych oraz martwych) w parafii Biesiadki w latach 1840–1879

Źródło: opracowanie własne na podstawie Archiwum Parafii Lewniowa, *Liber Baptisatorum pro loco Lewniowa*, t. 2–3; Archiwum Parafii Biesiadki, *Chrzty Biesiadki*, t. 2–3, *Chrzty Żerków*, t. 1–2.

W badanym okresie liczba urodzonych dzieci w jednym roku w całej parafii wahała się w przedziale ok. 50–80. Wyjątki stanowiły jedynie lata 1848 oraz 1855 i 1856, kiedy odnotowano kolejno 35, 33 i 49 żywych urodzeń. W latach 40. i 50. w ciągu aż siedmiu lat liczby zgonów przewyższały liczby żywo urodzonych.

Wykres 2. Ruch naturalny w parafii Biesiadki w latach 1840–1879. Średnia dziesięcioletnia

Źródło: opracowanie własne na podstawie Archiwum Parafii Biesiadki, *Chrzty Biesiadki*, t. 2–3, *Chrzty Żerków*, t. 1–2, *Śluby Biesiadki*, t. 1–2, *Śluby Żerków*, t. 1, *Pogrzeby Biesiadki*, t. 2–3, *Pogrzeby Żerków*, t. 1; Archiwum Parafii Lewniowa, *Liber Baptisatorum pro loco Lewniowa*, t. 2–3, *Liber Copulatorum Lewniowa*, t. 1–2, *Liber Mortuorum Lewniowa*, t. 1–2.

W roku 1847, kiedy w Galicji Zachodniej panował największy głód⁴⁴, ubytek naturalny wyniósł aż 211. Najniższą średnią liczbę urodzeń zaobserwowano w latach 50., kiedy średnio rodziło się 58 dzieci. Lata 60. charakteryzował dodatni przyrost naturalny. Wyraźnie widać, że zmniejszeniu ogólnej liczby ludności, szczególnie w latach, kiedy występowały głód i epidemie, towarzyszył spadek urodzeń. Zaobserwowano obniżenia liczby urodzeń jeszcze w tym samym roku, w którym występowały klęska żywnościowa bądź epidemia lub rok później (tak jak w przypadku epidemii cholery z 1849 r.). Najdłuższy (trzyletni) okres obniżenia liczby urodzeń zauważono po klęsce żywnościowej z roku 1847. Wzrost nastąpił dopiero w roku 1849, zastopowany jednak epidemią cholery, która była najbardziej śmiertelna od lipca do września. Podobnie na Lubelszczyźnie, przewaga zgonów nad urodzeniami nastąpiła w okresie epidemii cholery w latach 50. XIX wieku⁴⁵, z tą różnicą, że na tamtych terenach ludność najdotkliwiej odczuła skutki zarazy, natomiast dla parafii Biesiadki najgorsza była klęska głodu, która przyczyniła się do wystąpienia największej przewagi zgonów nad urodzeniami.

Największy miesięczny wzrost liczby urodzeń w latach 1840–1879 przypadł od przełomu grudnia i stycznia do przełomu lutego i marca, co najbardziej było widoczne w latach 70. Ponadto w latach 50. odnotowano znaczny wzrost urodzeń w czerwcu, a w latach 60. w kwietniu. Największe spadki nastąpiły natomiast w maju, lipcu i wrześniu, co z kolei wskazuje na wzrost poczęć w latach 1840–1879 od przełomu marca i kwietnia do przełomu maja i czerwca, a w latach 50. dodatkowo we wrześniu i w latach 60. w lipcu. Z kolei największe spadki poczęć przypadają na sierpień, październik oraz grudzień. Na wzrost poczęć wpływ miały „ożywczy wpływ wiosny”⁴⁶ oraz (choć mniej zauważalny) czas, w którym zawierano najwięcej ślubów (dla parafii Biesiadki był to listopad). Na spadek poczęć oddziaływały wzmożona praca w polu (szczególnie sierpniowe żniwa) oraz posty⁴⁷. Również w parafii tyskiej w latach 1800–1850, w Lubelskim w latach 1801–1900⁴⁸ oraz w parafii Raciborowice w latach 1776–1795 największy wzrost urodzeń przypadał w miesiącach zimowych⁴⁹.

⁴⁴ Piotr Miodunka, „Kryzysy żywnościowe a anomalie klimatyczne od XVII do połowy XIX wieku na przykładzie Małopolski”, *Historyka. Studia Metodologiczne* 46 (2016): 209–27.

⁴⁵ Rachwał, *Ruch naturalny ludności*, 269.

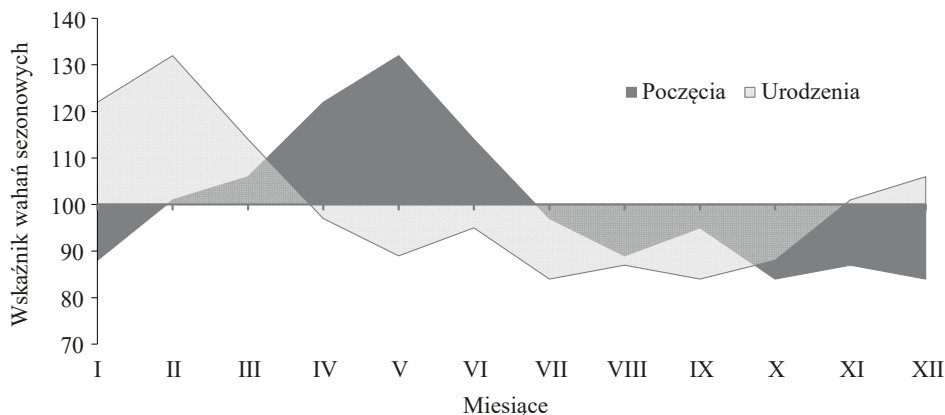
⁴⁶ Józef Buzek, *Pogląd na wzrost ludności ziem polskich w wieku XIX* (Centralne Biura Wydawnictw N.K.N., 1915), 23.

⁴⁷ Wyżga, *Parafia Raciborowice*, 191–92.

⁴⁸ Rachwał, *Ruch naturalny ludności*, 243, wykres 30.

⁴⁹ Żmijewska, *Ludność parafii tyskiej*, 134, ryc. 13; Wyżga, *Parafia Raciborowice*, 191–92, wykres 7.

Wykres 3. Sezonowość poczęć i urodzeń w parafii Biesiadki w latach 1840–1879

Źródło: opracowanie własne na podstawie Archiwum Parafii Lewniowa, *Liber Baptisatorum pro loco Lewniowa*, t. 2–3; Archiwum Parafii Biesiadki, *Chrzty Biesiadki*, t. 2–3, *Chrzty Żerków*, t. 1–2.

Urodzenia mnogie

Według reguły Hellina prawdopodobieństwo ciąży wielopłodowej u ludzi maleje przy zwiększaniu się liczby płodów w danej ciąży, wyraża się to we wzorze $1 : n^{(x-1)}$ (n – prawdopodobieństwo ciąży mnogiej; x – liczba płodów podczas jednej ciąży)⁵⁰. Dionys Hellin przy opracowaniu reguły bazował na danych od połowy XIX wieku do 1895 r., z których wynika, że bliźniaki rodzą się z częstotliwością $1 : 89$, a trojaczki $1 : 89$ do kwadratu⁵¹. W omawianych latach w parafii Biesiadki przyszło na świat 79 dzieci z ciąży wielopłodowych, w tym 46 chłopców i 33 dziewczynki, z czego 7 dzieci urodziło się martwych. Najmniej mnogich porodów odnotowano w Żerkowie (9), a najwięcej w samych Biesiadkach (17). Wynika to najprawdopodobniej z tego, że w Żerkowie, jako mniej licznej wsi, rodziło się mniej dzieci niż w pozostałych wsiach i możliwość wystąpienia mnogiej ciąży była niższa, z kolei w Biesiadkach rodziło się najwięcej dzieci.

Połowa urodzonych w całej parafii par bliźniąt miało odmienną płeć. W ciągu badanego okresu średni odsetek mnogich urodzeń wśród wszystkich porodów wahał się między 0% a 5,7%, średnio wynosił 1,5%. Odsetek przybrał najwyższą wartość w 1861 roku (5,7%), kiedy urodziły się 3 pary bliźniąt. Mnogie porody

⁵⁰ Sławomir Szymański, „Przebieg ciąży i porodu wielopłodowego w zależności od morfologii płodu” (rozprawa doktorska, Pomorska Akademia Medyczna w Szczecinie, 2009), 12.

⁵¹ Dominika Lewandowska, *Ciąża mnoga i wieloraczki w starożytności* (Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021), 15.

zdarzały się równie często we wszystkich badanych dekadach. Jedynie w latach 40. było ich 9, ale w każdym następnym dziesięcioleciu było ich po 10. Tylko jeden raz zdarzył się poród trojaczków (2 dziewczynki i 1 chłopiec) w Biesiadekach w 1854 roku, jednak rodzeństwo urodziło się martwe. 30% dzieci z ciąży mnogiej umarło jako noworodki. Zaobserwowano ponowne narodziny bliźniąt u 3 małżeństw (8%). Prawdopodobieństwo wystąpienia ciąży bliźniaczej wynosiło 1 : 70. Podobnie było w parafii tyskiej w latach 1749–1850, gdzie średni odsetek mnogich urodzeń w stosunku do ogółu urodzeń także wynosił 1,5%, a prawdopodobieństwo ciąży mnogiej 1 : 66⁵².

Urodzenia pozamałżeńskie

Ciąża pozamałżeńska była uważana na wsi za poważny występki, do tego stopnia, że odbijało się to na pozycji społecznej matki nieślubnego dziecka, choć niektóre wsie były dość tolerancyjnie nastawione do tego zjawiska. Z kolei w miastach gorzej traktowano nieślubnych potomków niż na wsiach⁵³. W rodzinnych stronach Wincentego Witosa córki bogatszych rodzin mogły liczyć na ożenek, ale w przypadku biedniejszych kobiet, potencjalnych mężów zniechęcało zachowanie ich pozycji w społeczności. Matki z nieślubnymi dziećmi mogły być wyrzucone z domu lub ze wsi, zdane na żebranie, utrudnione niechęcią ludzi. Dodatkowo takie kobiety były publicznie wyzywane, wyśmiewane, w najgorszych wypadkach golono im głowy, smarowano włosy mazią lub bito kijami⁵⁴. Nieślubne dzieci, nazywane na wsiach bachurkami lub bachurami⁵⁵, już od urodzenia miały niższy status społeczny, choć traktowano je lepiej niż matki, uważając, że one same nie są winne, ale i tak wypominano im ich pochodzenie⁵⁶.

W latach 1840–1870 w parafii Biesiadki przyszło na świat w sumie 171 nieślubnych dzieci, w tym 80 dziewczynek i 91 chłopców. Średni odsetek nieślubnych dzieci w badanym okresie w stosunku do ogółu urodzonych dzieci wynosił 6,2%. Jedynie w latach 1861, 1863, 1877 odsetek ten wynosił ok. 12%. Natomiast w latach 1848, 1874 nie urodziło się żadne dziecko nieślubne. Z upływem dekad średni odsetek dzieci nieślubnych wahał się od 5,6 do 7,9%. Można zauważyć, że liczby narodzin dzieci nieślubnych często zmieniały się zgodnie ze wzrostem lub spadkiem ogólnej liczby urodzeń. Wyższy odsetek dzieci nieślubnych występował

⁵² Żmijewska, *Ludność parafii tyskiej*, 128.

⁵³ Elżbieta Kaczyńska, *Niehciane, porzucane, naznaczone. Dzieci w modernizującej się Europie (od schyłku XVIII do początków XX wieku)* (Instytut Historii PAN, 2024), 145.

⁵⁴ Kaczyńska, *Niehciane, porzucane, naznaczone*, 62–63.

⁵⁵ Kaczyńska, *Niehciane, porzucane, naznaczone*, 112.

⁵⁶ Witos, *Moje wspomnienia*, 62–63, 134.

w parafii tyskiej, który w latach 1841–1850 wynosił 10%, ale w innych wiejskich parafiach górnośląskich występowały też niższe wyniki, np. w parafii radzionkowskiej w latach 1851–1870 odsetek ten wynosił 3%⁵⁷. Natomiast w latach 1717–1800 w podkrakowskim Kazimierzu odsetek nieślubnych dzieci był wyższy (9,8%). Na ogół w miastach wskaźnik ten był większy z uwagi na migracje ciężarnych matek nieślubnych dzieci⁵⁸. Publikacja Virgini Wimperis wykazała, że od początku XVII do końca XVIII stulecia w Anglii i Walii odsetek dzieci nieślubnych wzrósł siedmiokrotnie, z kolei w roku 1842 odsetek nieślubnych dzieci wynosił 6,7%, a 3 lata później już 7%. Autorka wskazuje, że podwyższający się odsetek porodów pozamażeńskich wynika ze zmian w tamtejszym społeczeństwie w trakcie industrializacji⁵⁹. Z kolei we Francji od początku do końca XIX wieku odsetek dzieci nieślubnych wzrósł o 200% (z 3% do niemal 9%)⁶⁰.

W parafii Biesiadki w około 63% przypadków matkami nieślubnych dzieci były służące. Tylko w siedmiu przypadkach wpisano również informacje o ojcu dziecka, z czego w czterech ojcowie sami zgłosili się do księdza. W dwóch przypadkach dopisano, że dziecko stało się legalne po zawarciu związku małżeńskiego przez matkę. Wprawdzie podano informacje, za kogo wyszła matka dziecka, ale nie wiadomo czy to był biologiczny ojciec. W 1856 roku zdarzył się przypadek, że dziecko zostało uznane za nieślubne, ponieważ jego matka nie była znana księdzu ani chrzestnym, którzy zostali nimi z pilnej potrzeby. Ciężarna kobieta podróżowała z Nowego Sącza do Tarnowa (ok. 70 km) i urodziła w Biesiadkach. Przekazała chrzestnym informacje o sobie i ojcu dziecka, który zmarł na cholere, jednak nie mogli oni zaświadczyć przed księdzem, że dziecko pochodziło z legalnego związku, a wezwana później kobieta również nie miała na to dowodu.

Chrzest

Kościół łaciński w Rytuale Rzymskim z 1614 roku wprowadził zalecenie, aby dzieci były chrzczone do dziewiątego dnia od narodzin. Pośpiech w udzieleniu chrztu wynikał z ryzyka śmierci nowonarodzonych⁶¹. W parafii Biesiadki w omawianym okresie również występował ten problem – średnio co dziesiąte dziecko nie dożywało miesiąca. W latach 40. najczęstszą praktyką było chrzczenie dzieci jeszcze w dniu ich urodzenia lub dzień później. W kolejnych dwóch dekadach coraz więcej chrztów

⁵⁷ Żmijewska, *Ludność parafii tyskiej*, 122–25.

⁵⁸ Kołodziejczyk, *Ludność chrześcijańskiego Kazimierza*, 407, 409.

⁵⁹ Virginia Wimperis, *The Unmarried Mother and Her Child* (Routledge, 1960), 22–23.

⁶⁰ Faustine Perrin, „On the Origins of the Demographic Transition: Rethinking the European Marriage Pattern”, *Cliometrica* 16 (2022): 441, <https://doi.org/10.1007/s11698-021-00237-2>.

⁶¹ Kuklo, *Demografia*, 317.

opóźniano w czasie. Najwięcej chrztów odbyło się wtedy dzień po narodzinach. Natomiast w latach 70. chrzczono najczęściej dzień lub dwa dni po narodzinach. Można zauważyć, że z upływem czasu uwidacznia się tendencja do odwlekania chrztu, jednak przez cały czas sporadycznie zdarzały się przypadki, że z chrztem czekano ponad tydzień od narodzin. Zdarzyły się trzy przypadki oczekiwania na chrzest dłuższego niż 25 dni – w rodzinach z wyższych sfer (które były nieliczne w parafii): właścicieli dóbr ziemskich oraz ekonoma dworskiego. Szlachta, często chcąc, aby chrzestni i goście spoza parafii zdążyli przybyć na chrzest, który mógł być wtedy huczniej obchodzony, opóźniali jego termin⁶². Rekordowy przypadek w omawianej parafii miał miejsce w Lewniowej w rodzinie ekonoma dworskiego w 1849 roku i wyniósł 53 dni od narodzin. W tym wypadku matka chrzestna pochodziła z Bochni (ok. 23 km od Lewniowej), więc być może był to jeden z powodów zwłoki.

Sobór trydencki ograniczał liczbę chrzestnych do jednej osoby lub dwóch (kobieta i mężczyzna)⁶³. Niemalże wszystkie ochrzczone dzieci miały po dwóch chrzestnych – kobietę (najczęściej mężatkę – 70% przypadków) i mężczyznę. Tylko siedmioro dzieci (0,3%) z rodzin szlacheckich, kucharza dworskiego i organistów miało po czterech chrzestnych. Sześcioro z tych dzieci otrzymało także na chrzcie dwa imiona. Oskar Kolberg, opisując lud krakowski, pisał: „Zaraz po urodzinach dziecka ojciec jego idzie na wieś prosić w kumy sąsiada, krewnego itp.”⁶⁴. Kmiecie nie prosili na chrzestnych komorników, będących niżej w hierarchii chłopskiej, a sami, zgadzając się na bycie chrzestnym dziecka komornika, uważali to za duże ustępstwo względem nich⁶⁵. Ze względu na brak danych w badanej parafii nie można określić, czy chrzestni byli sąsiadami rodziców, ale często osoby wybierane na chrzestnych były połączone z któryś z rodziców prawdopodobnie więzami rodzinnymi. Wprawdzie nie dopisywano, czy chrzestni byli spokrewnieni z rodzicami, ale można to wywnioskować na podstawie tych samych nazwisk. Rzadziej chrzestnymi były osoby pracujące w tym samym miejscu co rodzic (najczęściej dwór) lub pochodzące z miejscowości, gdzie poprzednio mieszkał jeden z rodziców. Jeszcze rzadziej zdarzało się, że chrzestni mieli ten sam zawód co rodzice. Tak zdarzyło się w przypadku ekonoma dworskiego i organisty. 20 (0,7%) dzieci (14 chłopców i 6 dziewczynek) zostało ochrzczonych tylko z wody i zmarły tego samego dnia.

⁶² Kukło, *Demografia*, 319.

⁶³ Kołodziejczyk, *Ludność chrześcijańskiego Kazimierza*, 290.

⁶⁴ Oskar Kolberg, *Dzieła wszystkie*, t. 6: *Krakowskie*, cz. 2 (Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1963), 3.

⁶⁵ Witos, *Moje wspomnienia*, 133.

Przy jednym trudnym porodzie martwo urodzone dziecko zostało ochrzczone jeszcze w łonie matki („in utero matris aqua baptisatus non vivus natus est”). Dziwięciorgu dzieciom nadano imiona, reszta została bezimienna.

Termin chrztu wybierano podobnie w kazimierskiej parafii Bożego Ciała w latach 1730–1798. Tam najczęściej chrzczono dzieci w dniu ich narodzin lub po jednym albo dwóch dniach po urodzeniu. Dłuższe odstępy czasowe zdarzały się rzadko⁶⁶. Także w parafii tyskiej w pierwszej połowie XIX wieku chrzczono najczęściej dzień po porodzie lub dwa dni po nim, przy czym z upływem lat coraz częściej chrzczono dzieci na trzeci dzień po porodzie⁶⁷.

Imiona nadawane na chrzcie

Sobór Trydencki (1545–1563) nakazywał, aby dzieci chrzczone otrzymywały chrześcijańskie imiona⁶⁸. W parafii Biesiadki niezmiennie w całym omawianym okresie najwięcej dzieci płci męskiej nazywano imieniem Jan. Częste były także imiona Józef, Mateusz, Michał, Wojciech i Andrzej. Dziewczyńkom najczęściej nadawano imię Marianna. Popularne były też imiona Anna, Katarzyna oraz Rozalia. Dla porównania w kazimierskiej parafii Bożego Ciała w latach 1718–1800 oraz w Raciborowicach (1604–1795) najczęściej nadawanym męskim imieniem także był Jan. W tych parafiach imię Józef także było powszechne. Z imion żeńskich również często spotykane były Marianna i Katarzyna (w parafii w Raciborowicach w latach 1751–1794). Jednak w tych parafiach imię Rozalia występowało rzadziej⁶⁹. Popularność imion Rozalia i Mateusz w Biesiadkach mogły wynikać, z tego, że takie imiona nosili patronowie parafii. W przypadku niektórych imion widoczna jest relacja pomiędzy datami chrztów a wspomnieniem świętego. I tak na przykład męskie imiona Andrzej, Melchior, Józef, Stefan, Walenty były nadawane najczęściej w okresie jesienno-zimowym, podobnie jak żeńskie imiona, takie jak Agata czy Agnieszka.

W poszczególnych dziesięcioleciach zakres imion męskich był większy niż żeńskich, ale dla całego badanego okresu to imion żeńskich (44) jest więcej niż męskich (42), jednak wśród imion kobiecych więcej jest takich, które zostały nadane tylko raz. W latach 70. zwiększył się zakres imion męskich o takie, jak Teodor, Wacław, Leon, Izydor, Gabriel, Klemens. Większa różnica pomiędzy

⁶⁶ Kołodziejczyk, *Ludność chrześcijańskiego Kazimierza*, 262.

⁶⁷ Żmijewska, *Ludność parafii tyskiej*, 146–47.

⁶⁸ Janusz Hochleitner, „Sakrament chrztu na Warmii w potrydenckiej liturgii i zwyczajach”, *Studia Warmińskie* 39 (2002): 281–95.

⁶⁹ Wyżga, *Parafia Raciborowice*, 207–10, tab. 51, 52; Kołodziejczyk, *Ludność chrześcijańskiego Kazimierza*, 274–75, tab. 62.

różnorodnością imion męskich i żeńskich występowała w parafii w Raciborowicach, gdzie w XVII i XVIII wieku zasób imion męskich był niemalże dwukrotnie większy niż żeńskich⁷⁰. Natomiast w parafii Bożego Ciała w Kazimierzu większa różnorodność cechowała imiona męskie, ale stosunek imion żeńskich do męskich był zbliżony do tego, jaki występował w poszczególnych dziesięcioleciach w parafii Biesiadki⁷¹.

Tabela 1. Imiona męskie nadawane na chrzcie w parafii Biesiadki w latach 1840–1879

Lp.	Imię	Liczba dzieci	Procentowy udział
1	2	3	4
1	Adam	5	0,4
2	Alojzy	4	0,3
3	Andrzej	70	5,3
4	Antoni	17	1,3
5	Bartłomiej	1	0,1
6	Błażej	15	1,1
7	Edward	1	0,1
8	Feliks	1	0,1
9	Florian	4	0,3
10	Franciszek	15	1,1
11	Gabriel	1	0,1
12	Henryk	2	0,2
13	Ignacy	3	0,2
14	Izydor	2	0,2
15	Jakub	73	5,6
16	Jan	330	25,1
17	Józef	190	14,5
18	Kacper	3	0,2
19	Kazimierz	8	0,6
20	Klemens	1	0,1
21	Leon	1	0,1
22	Leopold	1	0,1
23	Ludwik	7	0,5
24	Łukasz	1	0,1
25	Maciej	14	1,1

⁷⁰ Wyżga, *Parafia Raciborowice*, 207.

⁷¹ Kołodziejczyk, *Ludność chrześcijańskiego Kazimierza*, 269–70, tab. 61.

1	2	3	4
26	Marcin	47	3,6
27	Mateusz	102	7,8
28	Melchior	3	0,2
29	Michał	91	6,9
30	Mikołaj	2	0,2
31	Paweł	5	0,4
32	Piotr	39	3,0
33	Stanisław	54	4,1
34	Stefan	9	0,7
35	Szymon	1	0,1
36	Teodor	2	0,2
37	Tomasz	16	1,2
38	Wacław	1	0,1
39	Walenty	12	0,9
40	Wawrzyniec	10	0,8
41	Władysław	3	0,2
42	Wojciech	146	11,1
Suma		1313	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Archiwum Parafii Lewniowa, *Liber Baptisatorum pro loco Lewniowa*, t. 2–3; Archiwum Parafii Biesiadki, *Chrzty Biesiadki*, t. 2–3, *Chrzty Żerków*, t. 1–2.

Tabela 2. Imiona żeńskie nadawane na chrzcie w parafii Biesiadki w latach 1840–1879

Lp.	Imię	Liczba dzieci	Procentowy udział
1	2	3	4
1	Agata	50	3,8
2	Agnieszka	59	4,5
3	Albina	1	0,1
4	Angela	5	0,4
5	Anna	237	18,2
6	Antonina	1	0,1
7	Apolonia	5	0,4
8	Dorota	6	0,5
9	Emilia	2	0,2
10	Ewa	2	0,2
11	Franciszka	6	0,5
12	Gabriela	1	0,1

1	2	3	4
13	Genowefa	1	0,1
14	Gertruda	1	0,1
15	Helena	14	1,1
16	Jadwiga	2	0,2
17	Joachima	1	0,1
18	Joanna	1	0,1
19	Józefa	4	0,3
20	Juliana	8	0,6
21	Katarzyna	193	14,8
22	Klara	1	0,1
23	Kunegunda	4	0,3
24	Ludwika	2	0,2
25	Łucja	1	0,1
26	Magdalena	5	0,4
27	Małgorzata	34	2,6
28	Marcianna	1	0,1
29	Maria	3	0,2
30	Marianna	353	27,1
31	Marina	1	0,1
32	Marta	1	0,1
33	Paulina	1	0,1
34	Petronella	1	0,1
35	Regina	2	0,2
36	Rozalia	169	13,0
37	Salomea	6	0,5
38	Stanisława	1	0,1
39	Stefania	1	0,1
40	Tekla	8	0,6
41	Teresa	1	0,1
42	Weronika	2	0,2
43	Wiktoria	88	6,8
44	Wojciecha	1	0,1
45	Zofia	14	1,1
Suma		1301	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Archiwum Parafii Lewniowa, *Liber Baptisatorum pro loco Lewniowa*, t. 2–3; Archiwum Parafii Biesiadki, *Chrzty Biesiadki*, t. 2–3, *Chrzty Żerków*, t. 1–2.

Wśród imion nadawanych dzieciom nieślubnym także popularne były Jan, Józef, Mateusz, Wojciech, Rozalia, Marianna, Katarzyna, Anna, a w latach 40. dzieciom nieślubnym płci żeńskiej często nadawano imię Dorota. Nie zauważono tendencji do stygmatyzowania nieślubnych dzieci poprzez nadawanie kompromitujących imion, podobnie jak w parafii Bożego Ciała w Kazimierzu⁷².

Według Kolberga w regionie tarnowskim i rzeszowskim wierzono, że człowiek ma w sobie dwa duchy i należy mu nadać dwa imiona⁷³. Jednak w parafii Biesiadki nadawanie podwójnych imion było bardzo rzadką praktyką. Tylko 1% spośród wszystkich nazwanych przy chrzcie dzieci miało po dwa imiona. Były to dzieci zarówno szlacheckie (2), jak i dzieci ekonomów dworskich (2), kucharzy dworskich (4), organistów (6), kmiecia (1), rolnika (1), zagrodników (9), komornika (1), służącego dworskiego (1), a także dzieci nieślubne (2), co oznacza, że podwójne imiona nadawano bez względu na stan społeczny. 74 dzieci (w tym 26 dziewczynek i 47 chłopców) pozostały bezimienne; były to dzieci martwo narodzone lub takie, które zmarły wkrótce po narodzeniu.

Akuszerki

Akuszerki wiejskie, zwane także babkami (najczęściej starsze mężatki, wielodzietne matki⁷⁴), były szanowane w lokalnej społeczności, dzięki czemu mogły zarabiać oraz być częściej zapraszane na wiejskie zabawy, np. chrzciny. Miały one niejaki doświadczenie w położnictwie, niekiedy zajmowały się także zielarstwem; odbierały porody, dokonywały chrztu z wody w razie zagrożenia śmierci⁷⁵, uczestniczyły w chrzcie dzieci, których poród odebrały, a także dokonywały pierwszej kąpieli nowonarodzonego⁷⁶. Wykorzystując swoje doświadczenie, babki były w stanie odebrać proste porody, natomiast w skomplikowanych przypadkach pozostawały bezsilne⁷⁷. Dla chłopstwa, dla którego czas był cykliczny, a życie złożone z etapów, istotnym argumentem przemawiającym za korzystaniem z pomocy babek wiejskich

⁷² Kołodziejczyk, *Ludność chrześcijańskiego Kazimierza*, 286–87.

⁷³ Kolberg, *Tarnowskie–Rzeszowskie*, 87.

⁷⁴ Małgorzata Gruchola, „Zwyczaj, obrzędy i wierzenia związane z narodzinami i wychowaniem dziecka. Studium na podstawie wsi Białobrzegi w województwie lubelskim”, *Rozprawy Społeczne* 9, nr 3 (2015): 29–37.

⁷⁵ Kuklo, *Demografia*, 315.

⁷⁶ Kolberg, *Krakowskie*, 3–4.

⁷⁷ Sabina Rejman, „Kim były XIX-wieczne *babki wiejskie*? (na przykładzie wsi Krasne pod Rzeszowem)”, w *Studia i materiały z dziejów społecznych Polski południowo-wschodniej*, red. Zdzisław Budzyński, t. 1 (Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003), 184.

mogła być troska o to, aby przy porodzie była odpowiednio przygotowana osoba, która szczęśliwie przeprowadzi rytuał wyprowadzający kobietę ze stanu ciąży do roli matki⁷⁸. Akuszerki wiejskie stosowały jednak metody zabobonne przy odbieraniu porodu⁷⁹, nazywane magią Alkmeny, opartą na symbolice otwierania i zamykania, czym mogły nawet zaszkodzić zdrowiu i życiu matki oraz dziecka⁸⁰. Pod koniec XIX wieku opisano, że przy porodach na wsi zdarzało się, że rodząca kobieta była rozciągana w przeciwne strony, babka ugniatała brzuch ciężarnej, doprowadzając do śmierci dziecka, a podejmując się operowania, przekłuwała jamę brzuszną⁸¹. Co więcej, w tradycji ludowej kalectwo wśród dzieci było tłumaczone działaniem sił nadprzyrodzonych – mamun, które podmieniały ludzkie dzieci ze swoimi⁸². Z kolei w położonym w bliskiej odległości od parafii Biesiadki Jurkowie mamunom przypisywano jeszcze inne makabryczne działanie – uważano, jakoby lalki pozostawione w nocy przy dziecku miały zmieniać się w mamuny i dusić dzieci⁸³. W XVIII stuleciu w Europie w narodzinach zaczęli uczestniczyć pierwsi medycy (mężczyźni) oraz zaczęto zajmować się porodami w kontekście medycznym⁸⁴. W Polsce pod koniec XVIII wieku pojawiły się wykształcone akuszerki (nazywane też kobietami położnymi), co miało związek z postanowieniami władz zaborczych. Takie akuszerki były lepiej wykształcone, a ich działalność określały przepisy prawa. Mimo to często ciężarne kobiety na wsi ufały bardziej znajomym babkom i wołały, aby to one były obecne przy porodzie⁸⁵.

⁷⁸ Stomma, *Antropologia kultury*, 154; Agnieszka B. Pieńczak, „Czynności magiczne ułatwiające poród”, w *Zwyczaj, obrzędy i wierzenia urodzinowe, cz. 2: Zwyczaj, obrzędy i wierzenia związane z matką i dzieckiem*, red. Zygmunt Kłodnicki i in. (Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2013), 67.

⁷⁹ Pieńczak, *Czynności magiczne*, 67.

⁸⁰ Hanna Kurowska, „Akuszerka na ziemiach polskich w świetle przepisów oraz literatury medycznej z końca XVIII i pierwszej połowy XIX wieku”, *Studia Zachodnie* 17 (2015): 219–38; Pieńczak, *Czynności magiczne*, 67.

⁸¹ Marta Milewska, „Opieka medyczna i higiena na wsi Królestwa Polskiego w latach 1865–1914”, w *Chłopi polscy na przestrzeni wieków*, red. Mateusz Wyżga i in. (Wydawnictwo Akademii Humanistycznej, 2023), 117.

⁸² Olga Zadurska, „Ludowy wizerunek dzieci kalekich i jego społeczne konsekwencje”, *Litteraria Copernicana* 3, nr 23 (2017): 59, <https://doi.org/10.12775/LC.2017.050>.

⁸³ Nikolaj Fedorovič Sumcov. *Boginki – Mamuny* (Druk Józefa Jeżyńskiego, 1891), 5.

⁸⁴ Richard J. Whitt, „Viewpoint in Eighteenth-Century Birthing Narratives: A Survey of Midwifery Manuals”, *Women's Writing* 32, nr 1 (2025): 66, <https://doi.org/10.1080/09699082.2024.2447192>.

⁸⁵ Kurowska, *Akuszerka na ziemiach polskich*, 231.

Tabela 3. Kobiety odbierające porody w parafii Biesiadki w latach 1840–1879

Akuszerka	Miejscowość zamieszkania akuszerki	Liczba odebranych porodów				Lata
		Biesiadki	Lewniowa	Żerków	ogółem	
1	2	3	4	5	6	7
Agata Grzegorzcyk	Lewniowa	–	8	–	8	1870–1876
Agata Jewuła	Biesiadki	113	–	–	113	1850–1872
Agata Kubala	Okocim	–	–	1	1	1866
Agata Musiał	Biesiadki	1	–	–	1	1853
Anna Białka	Biesiadki	1	–	–	1	1861
Anna Gawlik	.	1	–	–	1	1844
Anna Kuras	.	124	–	–	124	1840–1849
Anna Stalmach	.	–	1	–	1	1870
Anna Wąs	Żerków	–	–	1	1	1851
Elżbieta Koza	Jurków	–	2	–	2	1861, 1865
Elżbieta Olchawa ^a	Tworkowa/Tymowa	–	53	–	53	1845–1857
Elżbieta Olechowicz ^a	.	–	1	–	1	1849
Franciszka Gagateg	Żerków	24	–	148	172	1849–1866
Franciszka Wąs	Żerków	1	–	–	1	1851
Józefa Gawlik	Gnojnik	–	1	–	1	1863
Juliana Żółty	Lewniowa	–	5	–	5	1841–1842
Karolina Kuras	Biesiadki	2	–	–	2	1842
Karolina Słomowska	Brzesko	3	–	–	3	1876, 1877, 1879
Katarzyna Figiel	.	–	1	–	1	1871
Katarzyna Klęk	Żłota	–	–	1	1	1863
Katarzyna Kuras	.	7	–	–	7	1840
Katarzyna Machał	Biesiadki	3	–	–	3	1856
Katarzyna Rabiasz	.	–	–	2	2	1873
Katarzyna Rola	Tymowa/Tworkowa	–	4	–	4	1867–1868
Katarzyna Serafin	Lewniowa	1	17	–	18	1870–1876
Katarzyna Stelmach	.	–	1	–	1	1879
Klara Gawlik	Gnojnik	–	3	–	3	1861, 1864
Konstancja Wąs	Żerków	8	–	22	30	1844, 1848–1854
Kunegunda Żółty	Tworkowa	1	15	–	16	1859–1872
Magdalena Machał	.	35	–	8	43	1843–1849
Małgorzata Kraj	.	–	1	–	1	1879

1	2	3	4	5	6	7
Małgorzata Machał	.	1	–	–	1	1849
Marcina/Marcianna Kostrzewa ^a	Lewniowa	8	119	–	127	1840–1876
Marcianna Solak	Tworkowa	1	10	–	11	1878–1879
Marcianna Stalmach ^a	Tworkowa	–	19	–	19	1870–1878
Marcianna Strzelec	.	–	1	–	1	1877
Maria Gurgul	.	1	–	–	1	1877
Maria Kostrzewa ^a	.	–	2	–	2	1848–1849
Maria Kraj ^a	.	–	1	–	1	1849, 1877
Maria Machał ^a	.	22	9	–	31	1873–1878
Maria Rabiasz	.	–	–	2	2	1848, 1876
Maria Stelmach ^a	.	–	1	–	1	1849
Maria Tekiela	.	–	1	–	1	1849
Maria Żółty	.	–	1	–	1	1876
Marianna Białka	Biesiadki	43	–	1	44	1859–1869
Marianna Dudek	.	23	1	2	26	1875–1879
Marianna Gagattek	Biesiadki	2	–	–	2	1866, 1879
Marianna Hebda	Biesiadki	1	–	–	1	1872
Marianna Klecka	.	1	–	–	1	1876
Marianna Koniarz	Żerków	–	–	1	1	1870
Marianna Kraj ^a	Lewniowa	–	5	–	5	1873–1877
Marianna Lutsińska	Tymowa	–	1	–	1	1874
Marianna Machał ^a	Biesiadki	662	188	94	944	1854–1879
Marianna Mierzwa	.	7	–	–	7	1854
Marianna Mleczko	Biesiadki	1	–	–	1	1871
Marianna Musiał	.	–	–	2	2	1877
Marianna Rabiasz	Żerków	14	–	72	86	1866–1879
Marianna Stalmach ^a	.	–	4	–	4	1871–1875
Marianna Wąs	Żerków	8	–	17	25	1867–1879
Marianna Żółty	.	–	4	–	4	1877–1878
Marianna Kostrzewa ^a	.	1	2	–	3	1842, 1850
Petronella Kraj	Lewniowa	7	191	1	199	1840–1860
Petronella Trepa	Lewniowa	–	1	–	1	1853
Regina Marecik	.	–	–	1	1	1872
Rozalia Górak	Gnojnik	–	2	–	2	1877, 1879

1	2	3	4	5	6	7
Rozalia Kupczykowa	Gosprzydowa	–	1	–	1	1850
Rozalia Rabiasz ^b	.	2	–	83	85	1840–1847
Rozalia Sambor	Lewniowa	2	59	–	61	1859–1866
Salomea Bujak	Złota	–	–	1	1	1863
Salomea Kopytko	Złota	–	–	4	4	1858–1868
Teresa Gagatęk	.	–	–	1	1	1850
Teresa Lipowski ^a	.	1	–	–	1	1849
Teresa Lipska ^a	.	180	10	38	228	1840–1851
Wiktoria Barwiotek	Tymowa	–	3	–	3	1878
Zofia Gagatęk	Biesiadki	1	–	–	1	1853
Zofia Gazda	Tymowa/Gnojnik	1	4	–	5	1867–1868
Zofia Sacha	Łoniowa/Doły	3	–	–	3	1851
Żadna	×	2	3	4	9	×
b.d.	×	33	20	23	76	×
Nieczytelne	×	3	1	2	6	×

^a Możliwe, że w tych przypadkach chodzi o tę samą osobę.

1. Marcina/Marcianna Kostrzewa, Maria Kostrzewa, Marianna Kostrzewa

2. Marcianna Stalmach, Maria Stelmach, Marianna Stalmach

3. Marianna Machał, Maria Machał

4. Maria Kraj, Marianna Kraj

5. Teresa Lipska, Teresa Lipowski

6. Elżbieta Olchawa, Elżbieta Olechowicz

^b Prawdopodobnie Rozalia Rabiasz była obecna jeszcze przy siedmiu porodach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Archiwum Parafii Lewniowa, *Liber Baptisatorum pro loco Lewniowa*, t. 2–3; Archiwum Parafii Biesiadki, *Chrzty Biesiadki*, t. 2–3, *Chrzty Żerków*, t. 1–2.

W parafii Biesiadki w latach 1840–1879 dominowały wiejskie akuszerki. Zانو-
towano około 70 kobiet, które odbierały porody w parafii. Niektóre z nich odebrały
tylko po jednym porodzie, co może wskazywać, że nie zajmowały się położnictwem,
ale były w stanie odebrać poród, bądź były babkami, ale działały głównie w innych
wsiach. Z obszaru parafii pochodziło 25 akuszerok (7 z Lewniowej, 11 z Biesiadek,
7 z Żerkowa), najwięcej porodów odbierały ze wsi, z których same pochodziły.
16 akuszerok pochodziło ze wsi położonych w promieniu około 5 km od parafii,
przy czym najwięcej porodów odebrały w Lewniowej babki pochodzące z sąsiedniej
Tworkowej (Elżbieta Olchawa, Kunegunda Żółty, Marcianna Stalmach). Dodatkowo
2 akuszerki pochodziły z Brzeska i Okocimia (ok. 11 km). Przy 9 porodach nie było
obecnej żadnej akuszerki, przy 76 nie określono, kto asystowała w 6 przypadkach
tekst był nieczytelny. Najwięcej porodów w całej parafii odebrały Agata Jewuła (113),

Anna Kuras (124), Franciszka Gagattek (172), Marcianna Kostrzewa (ok. 127), Petronella Kraj (199), Teresa Lipska (228) oraz Marianna Machał (ok. 944). 2 kobiety pochodziły z Biesiadek, 2 z Lewniowej, 1 z Żerkowa, a przy dwóch nie podano takiej informacji, ale najprawdopodobniej mieszkały w Biesiadkach. W przypadku Marianny Machał liczba odebranych porodów znacznie odbiega od pozostałych akuszerok. Ta kobieta była obecna przy około 944 porodach w ciągu 25 lat, co daje około 38 porodów na rok. Jest to możliwe, ale być może było więcej akuszerok o takim imieniu i nazwisku albo ta jedna cieszyła się największym zaufaniem.

Jedynie przy trzech porodach (co nie stanowi nawet 1% wszystkich porodów) w latach 70. była obecna wykształcona akuszerka z Brzeska – Karolina Słomowska (!). Dwoje dzieci odebranych przez nią zmarło wkrótce po narodzinach, a jedno urodziło się martwe. Może to świadczyć o tym, że po wykształconą akuszerkę posyłano dopiero przy bardzo trudnych porodach. Podobnie we wsi Krasne w okolicach Rzeszowa, w latach 1852–1863 egzaminowana akuszerka była obecna tylko przy dwóch porodach w najbogatszych rodzinach we wsi⁸⁶.

Podsumowanie

Wyniki uzyskane za pomocą metody agregatywnej dla badanej parafii, na podstawie ksiąg metrykalnych, na ogół wpisują się w ówczesne normy, w porównaniu do badań z innych regionów. Wykazano, że klęska głodowa oraz epidemie cholery miały istotny wpływ na natężenie urodzeń w badanej społeczności. Problemem była niska wiarygodność źródła dotyczącego liczebności badanej społeczności.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Narodowe w Krakowie. Kataster galicyjski. Biesiadki in Galizien Bochnier Kreis Bezirk Uszew. Sygn. 29/280/0/2.1/54.
- Archiwum Narodowe w Krakowie. Kataster galicyjski. Lewniowa in Galizien Bochnier Kreis Bezirk Lewniowa. Sygn. 29/280/0/2.1/138.
- Archiwum Narodowe w Krakowie. Kataster galicyjski. Żerków in Galizien Bochnier Kreis Bezirk Uszew. Sygn. 29/280/0/2.1/329.
- Archiwum Parafii Biesiadki. *Chrzty Biesiadki*. T. 2.
- Archiwum Parafii Biesiadki. *Chrzty Biesiadki*. T. 3.

⁸⁶ Rejman, *Kim były*, 185.

- Archiwum Parafii Biesiadki. *Chrzty Żerków*. T. 1.
Archiwum Parafii Biesiadki. *Chrzty Żerków*. T. 2.
Archiwum Parafii Biesiadki. *Śluby Biesiadki*. T. 1.
Archiwum Parafii Biesiadki. *Śluby Biesiadki*. T. 2.
Archiwum Parafii Biesiadki. *Śluby Żerków*. T. 1.
Archiwum Parafii Biesiadki. *Pogrzeby Biesiadki*. T. 2.
Archiwum Parafii Biesiadki. *Pogrzeby Biesiadki*. T. 3.
Archiwum Parafii Biesiadki. *Pogrzeby Żerków*. T. 1.
Archiwum Parafii Biesiadki. *Liber Mortuorum pro pago Żerków*. T. 2.
Archiwum Parafii Lewniowa. *Liber Baptisatorum pro loco Lewniowa*. T. 2.
Archiwum Parafii Lewniowa. *Liber Baptisatorum pro loco Lewniowa*. T. 3.
Archiwum Parafii Lewniowa. *[Liber] Copulatorum, villa Lewniowa*. T. 1.
Archiwum Parafii Lewniowa. *[Liber Copulatorum Lewniowa]*. T. 2.
Archiwum Parafii Lewniowa. *Liber Mortuorum vill. Lewniowa*. T. 1.
Archiwum Parafii Lewniowa. *[Liber] Mortuorum pro pago Lewniowa*. T. 2.
Schematismus Universi Vener. Cleri Dioeceseos Tarnoviensis, Tarnów, 1841, 1843–1845, 1848, 1850–1878.

Opracowania

- Bacci, Massimiliano L. *Introduzione alla demografia*. Loescher Editore, 1999.
- Buzek, Józef. *Pogląd na wzrost ludności ziem polskich w wieku XIX*. Centralne Biura Wydawnictw N.K.N., 1915.
- Dutkiewicz, Józef E. „Powiat brzeski”. W *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, redakcja Józef Szablowski. T. 1. Państwowy Instytut Sztuki, 1953.
- Fedorovič, Sumcov, Nikolaj. *Boginki – Mamuny*. Druk Józefa Jeżyńskiego, 1891.
- Gieysztorowa, Irena. „Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku”. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 4 (1971): 557–602.
- Gruchoła, Małgorzata. „Zwyczaj, obrzędy i wierzenia związane z narodzinami i wychowaniem dziecka. Studium na podstawie wsi Białobrzegi w województwie lubelskim”. *Rozprawy Społeczne* 9, nr 3 (2015): 29–37.
- Hochleitner, Janusz. „Sakrament chrztu na Warmii w potrydenckiej liturgii i zwyczajach”. *Studia Warmińskie* 39 (2002): 281–95.
- Kaczyńska, Elżbieta. *Niechciane, porzucane, naznaczone. Dzieci w modernizującej się Europie (od schyłku XVIII do początków XX wieku)*. Instytut Historii PAN, 2024.
- Kargol, Tomasz, Krzysztof Ślusarek, i Łukasz Jewuła. *Dwór, wieś i plebania w przestrzeni społecznej zachodniej Małopolski w latach 1772–1815*. Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica, 2015.
- Kolberg, Oskar. *Dzieła wszystkie*. T. 6: *Krakowskie*, cz. 2. Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1963.

- Kolberg, Oskar. *Dzieła wszystkie*. T. 48: *Tarnowskie–Rzeszowskie*. Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1967.
- Kołodziejczyk Konrad. „Ludność chrześcijańskiego Kazimierza pod Krakowem w XVIII wieku. Studium społeczno-demograficzne”. Rozprawa doktorska, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 2021.
- Kukło, Cezary. *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Wydawnictwo DiG, 2009.
- Kumor, Bolesław. „Przepisy państwowe i kościelne dotyczące metryk kościelnych w zaborze austriackim (1800–1914)”. *Przeszłość Demograficzna Polski – Poland's Demographic Past* 7 (1975): 93–108.
- Kurowska, Hanna. „Akuszerka na ziemiach polskich w świetle przepisów oraz literatury medycznej z końca XVIII i pierwszej połowy XIX wieku”. *Studia Zachodnie* 17 (2015): 219–38.
- Lewandowska, Dominika. *Cięża mnoga i wieloraczki w starożytności*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021.
- Mapa Statystyczna Galicji i Bukowiny*. Dostęp 24.05.2024. <https://storymaps.arcgis.com/collections/e669a93fdaee473ca2bfffac22fcce66b?item=6>.
- Milewska, Marta. „Opieka medyczna i higiena na wsi Królestwa Polskiego w latach 1865–1914”. W *Chłopi polscy na przestrzeni wieków*, redakcja Mateusz Wyźga, Jolanta Załączny. Wydawnictwo Akademii Humanistycznej, 2023.
- Miodunka, Piotr. *Chłopi południowej Małopolski wobec kryzysów żywnościowych od XVII do połowy XIX wieku*. Universitas, 2024.
- Miodunka, Piotr. „Kryzysy żywnościowe a anomalie klimatyczne od XVII do połowy XIX wieku na przykładzie Małopolski”. *Historyka. Studia Metodologiczne* 46 (2016): 209–27.
- Perrin, Faustine. „On the Origins of the Demographic Transition: Rethinking the European Marriage Pattern”. *Cliometrica* 16 (2022): 431–475. <https://doi.org/10.1007/s11698-021-00237-2>.
- Pieńczak, Agnieszka B. „Czynności magiczne ułatwiające poród”. W *Zwyczaj, obrzędy i wierzenia urodzinowe*. Cz. 2: *Zwyczaj, obrzędy i wierzenia związane z matką i dzieckiem*, redakcja Zygmunt Kłodnicki, Agnieszka B. Pieńczak. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2013.
- Podziały administracyjne Galicji 1857–1910*. Dostęp 24.05.2024. <https://storymaps.arcgis.com/collections/e669a93fdaee473ca2bfffac22fcce66b?item=3>.
- Rachwał, Piotr. *Ruch naturalny ludności rzymskokatolickiej w Lubelskiem w świetle rejestracji metrykalnej z lat 1582–1900*. Wydawnictwo KUL, 2019.
- Rejman, Sabina. „Kim były XIX wieczne babki wiejskie? (na przykładzie wsi Krasne pod Rzeszowem)”. W *Studia i materiały z dziejów społecznych Polski południowo-wschodniej*, redakcja Zdzisław Budzyński. T. 1. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003.
- Stawiak-Ososińska, Małgorzata. *Ponętna, uległa, akurтна... Ideal i wizerunek kobiety polskiej pierwszej połowy XIX wieku (w świetle ówczesnych poradników)*. Impuls, 2010.
- Stomma, Ludwik. *Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.* Instytut Wydawniczy PAX, 1986.

- Sulimierski, Feliks, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, red. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 1. Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880.
- Sulimierski, Feliks, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, red. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 3. Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1882.
- Sulimierski, Feliks, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, red. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 5. Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1884.
- Sulimierski, Feliks, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, red. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 14. Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1895.
- Sulimierski, Feliks, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, red. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 15, nr 1. Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1900.
- Sulimierski, Feliks, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, red. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 15, nr 2. Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1902.
- Szymański, Sławomir. „Przebieg ciąży i porodu wielopłodowego w zależności od morfologii popłodu”. Rozprawa doktorska, Pomorska Akademia Medyczna w Szczecinie, 2009.
- Wilczyńska, Elwira. „Dzieciństwo i dziecko w narracjach pamiętnikarek chłopskich”. *Litteraria Copernicana* 3, nr 23 (2017): 37–51. <https://doi.org/10.12775/LC.2017.049>.
- Whitt, Richard J. „Viewpoint in Eighteenth-Century Birthing Narratives: A Survey of Midwifery Manuals”. *Women's Writing* 32 nr 1 (2025): 66–84. D <https://doi.org/10.1080/09699082.2024.2447192>.
- Wimperis, Virginia. *The Unmarried Mother and Her Child*. Routledge, 1960.
- Wiślicz, Tomasz. *Zarobić na duszne zbawienie: religijność chłopów małopolskich od połowy XVI do końca XVIII wieku*. Wydawnictwo Neriton, 2001.
- Wiśniewska, Magdalena. „Postmodernizm a archiwa społeczne”. *Archiwista Polski* 2, nr 70 (2013): 25–29.
- Witos, Wincenty. *Moje wspomnienia*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1978.
- Wyżga, Mateusz. *Parafia Raciborowice od XVI do końca XVIII wieku. Studium o społeczności lokalnej*. Księgarnia Akademicka, 2011.
- Wyżga, Mateusz. „Spójność gromady chłopskiej u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej”. W *Wieś polska na przestrzeni wieków*, redakcja Mirosław Kłuska. T. 1. Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi, 2024.
- Zadurska, Olga. „Ludowy wizerunek dzieci kalekich i jego społeczne konsekwencje”. *Litteraria Copernicana* 3, nr 23 (2017): 53–66. <https://doi.org/10.12775/LC.2017.050>.
- Żmijewska, Małgorzata. „Ludność parafii tyskiej od 1749 roku do połowy XIX wieku w świetle ksiąg metrykalnych: studium demograficzno-społeczne”. Rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski, 2007.

Urodzenia i akuszerki w wiejskiej parafii Biesiadki w latach 1840–1879

Streszczenie

W artykule przeanalizowano przeobrażenia w urodzeniach w wiejskiej parafii Biesiadki w latach 1840–1879, kiedy ludność z tego terenu doświadczyła wielkiego głodu galicyjskiego oraz trzech epidemii cholery (1849, 1855, 1873). Jako źródła wykorzystano księgi urodzeń parafii Biesiadki, prowadzonych osobno dla każdej wsi parafialnej, oraz Schematyzmy Diecezji Tarnowskiej, które jednak nie dostarczyły rzetelnych informacji na temat liczby ludności parafii. W artykule wykorzystano metodę agregatywną, porównawczą oraz studium przypadku. Uzyskano dane dotyczące 2672 urodzeń, które zgromadzono w bazie danych w formie elektronicznej. Na urodzenia negatywny wpływ miały epidemie oraz klęski żywiołowe. Wzrost liczb urodzeń następował w miesiącach zimowych, a szczególnie w lutym. Prawdopodobieństwo wystąpienia ciąży bliźniaczej wynosiło 1:70. Średni odsetek nieślubnych dzieci wynosił ok. 6,2% w stosunku do ogółu urodzeń. Był to wynik średni w porównaniu do wiejskich parafii górnośląskich. Chrzest z obawy przed śmiercią dziecka najczęściej odbywał się do 2 dni od narodzin. Widoczna była tendencja do odwoływania chrztu z każdą mijającą dekadą. Występowała większa różnorodność w imionach nadawanych dziewczynkom niż w imionach chłopięcych, co nie było typowe w porównaniu z innymi parafiami. Jednak wśród żeńskich więcej było takich, które były nadane tylko raz. Dobór imienia w dużej mierze zależał od dat wspomnień świętych. Niemal każdy poród odbierały lokalne wiejskie akuszerki. Najczęściej obecna była Marianna Machał z Biesiadek. Jedynie trzy razy przy porodzie pomagała akuszerka egzaminowana z Brzeska. Prawdopodobnie decydowano się na takie rozwiązanie dopiero przy bardzo ciężkich porodach.

Births and Midwives in the Rural Parish of Biesiadki, 1840–1879

Summary

In the article changes in births among the rural population from parish Biesiadki in the years 1840–1879 were analyzed, with the events of importance being the cholera epidemics (1849, 1855, 1873) and the great Galician famine. Sources included Liber Natorum of the Biesiadki parish, prepared separately for each parish village and Schematyzmy Diecezji Tarnowskiej, which didn't provide reliable information about the quantity of the parish population. Statistical, comparative and case study methods were used in the article. Information about 2672 childbirths was obtained on the ground of Liber Natorum and a database was prepared. The famine and epidemics had a negative impact on the number of births. During winters, there was usually an increase in the number of births, especially in February. The chance of a twin pregnancy was 1 in 70. The average percentage of illegitimate children was approximately 6.2% of all births. This was an average result, compared to rural parishes

in Upper Silesia. Baptism most often took place within 2 days of birth for fear of the child dying. There was a noticeable trend towards baptism taking place later with each passing decade. There was greater diversity in the girls' names than boys' names, which was unusual compared to other parishes. Nevertheless, among girls there were more names that had been given only once. The choice of name mostly depended on the dates of the saints' commemorations. Local village midwives assisted during almost every birth. Marianna Machał from Biesiadki was one of the people who was most often on hand for the delivery of newborns. A qualified obstetrician from Brzesko attended only three deliveries. This solution was probably chosen only in case of very difficult deliveries.

Cytowanie (bibliografia)

PL Trepa, Justyna. „Urodzenia i akuszerki w wiejskiej parafii Biesiadki w latach 1840–1879”. *Przeszłość Demograficzna Polski – Poland's Demographic Past* 47 (2025): 161–89. <https://doi.org/10.18276/pdp.2025.47-05>.

EN Trepa, Justyna. “Urodzenia i akuszerki w wiejskiej parafii Biesiadki w latach 1840–1879.” *Przeszłość Demograficzna Polski – Poland's Demographic Past* 47 (2025): 161–89. <https://doi.org/10.18276/pdp.2025.47-05>.